

SZAKDOLGOZAT

Erdődi Daniella

Kaposvár

2024

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Kaposvári Campus
Neveléstudományi Intézet
Óvodapedagógus szak

**Somogy vármegyében gyűjtött dalos gyermekjátékok elemzése és
alkalmazása az óvodában**

Belső konzulens: Nagyné Árgány Brigitta

Adjunktus

Intézet/Tanszék: Neveléstudományi Intézet

Készítette: Erdődi Daniella

Kaposvár

2024

Tartalomjegyzék:

1.	Bevezetés.....	4
2.	A játék fogalma-a népi játék	7
3.	A népi játék kialakulása, formálódása és szerepe az óvodáskorú gyermekek fejlődésében.....	11
4.	A játékok rendszerezése	13
	4.1. A játékok típusrendje.....	14
5.	Az énekes játék, mint a zenei nevelés alapja az óvodában	16
	5.1. Énekes gyermekjátékaink szövege, cselekménye, mozgásvilága, formai és dallamvilága	17
6.	Somogyi gyűjtők munkássága.....	19
	6.1. Együd Árpád	19
	6.2. Olsvai Imre	21
7.	Somogy vármegyében gyűjtött dalos gyermekjátékok rendszerezése	23
	7.1. Somogyban gyűjtött dalos gyermekjátékok típusrendbe sorolása, bemutatása, elemzése	24
8.	Somogyi játékfűzés óvodáskorú gyermekek számára.....	40
9.	Összegzés	45
10.	Irodalomjegyzék.....	47

1. Bevezetés

Szakedolgozatom témaválasztásában több tényező is motivált. Az egyesületünk (Kerek Erdő Egyesület, Csököly) 2023-ban alakult, viszont már 2015 óta folytat közösségépítő, hagyományörző tevékenységeket. Sajnos a tapasztalat azt mutatja számunkra, hogy az emberek nem nagyon érdeklődnek a kultúra (kulturális események: szüreti felvonulás, hagyományörző tábor, helytörténeti nap, stb.), illetve a hagyományok megőrzése iránt. Én úgy gondolom, hogy éppen ezért is a legjobb már óvodában elkezdni értékeink átadását a gyerekek számára. Hiszen, ahogy a gyakorlat is mutatja: az énekszó, illetve a különböző hangszerek megszólaltatása úgy működik a gyerekeknél, mint a varázslat. Egyből felfigyelnek rá és csönd lesz egy szempillantás alatt a csoportszobában. Egyesületünkkel az eddigiekben több hagyományörző, szokáselevenítő programot szerveztünk, vagy voltunk társszervezői azoknak. Ezek közül mindbe vagy bevontunk gyerekeket, vagy egyenesen számukra rendeztük meg ezeket a programokat. Ilyenek voltak például, a pünkösdi király és királyné választás, a szüreti felvonulás, az óvodai táncház. Mindezen események sikerességére alapozva szeretnénk szervezni többek között a gyerekeknek hagyományörző táborokat. 2023-ban már egyesületi formában az első, az önkormányzattal közösen szervezett programunk a Gyermeknap pünkösdlés volt. Ez egy nagyon jó alkalom volt arra, hogy a népi játékokon keresztül elkezdjük becsempészni a néphagyományból a pünkösdi szokások egy kis szeletét egy vetélkedő formájában. Megválasztottuk a 2023-as év pünkösdi Kiskirályát és Kiskirálynőjét, amit a gyerekek nagyon élveztek.

Azért a „Somogy vármegyében gyűjtött dalos gyermekjátékok elemzése és alkalmazása az óvodában” című témát választottam, mert úgy érzem, hogy ez közel áll a szívemhez és kötelességem továbbadni a felnövekvő generációk számára ezeket a kincseket, továbbá ezáltal megismerkedhetnek részletesebben azzal, hogy ebben a vármegyében, ahol élek, mely néprajzkutatók, milyen dalos gyermekjátékokat gyűjtöttek össze. Én úgy érzem, hogy ennek a tudásnak a segítségével értékes információkat, hagyományokat, illetve a kultúránk egy darabját meg tudom ismertetni az óvodás gyerekekkel, így ezen értékeink általuk is tovább élhetnek.

A 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról a következőket írja le: *„A gyermek, miközben felfedezi környezetét, olyan tapasztalatok birtokába jut, amelyek a környezetben való, életkorának megfelelő biztos eligazodáshoz, tájékozódáshoz szükségesek. Megismeri a szülőföld, az ott élő emberek, a hazai táj, a helyi hagyományok és néphagyományok, szokások, a családi és a tárgyi kultúra értékeit,*

megtanulja ezek szeretetét, védelmét is.” (Óvodai Nevelés Országos Programja, 2012). Tehát az imént említettek miatt is meglehetősen fontos, hogy a saját vármegyéjének, környezetének szokásaival, dalaival és nem utolsó sorban a játékaival megismerkedjenek a gyermekek. Ezeknek az összegyűjtése által úgy érzem, hogy egy kicsit én is hozzájárulhatok a régmúlt hagyományainak megéléséhez, emellett gyarapodik a tudásom is.

*„A legszebb zenét is hiába, vagyis csak a külföldnek írjuk, ha nem hozzuk előbb a magunk népét olyan karba, hogy meg is értse, amit írunk.”*¹ Ahogy a Kodály Zoltán által megfogalmazott idézetben is olvasható, rendkívül fontos, hogy a hazánkban íródott zenét értsék, átéljék az emberek, a mi népünk. Ezért is gondolom úgy, hogy már óvodában fontos a zene megszerettetése a gyerekekkel a játékokon keresztül. Így olyan felnőtt válhat belőlük, aki nem csak érti és örömet leli a zenében, hanem azt tovább is adja, éppúgy, ahogy azelőtt neki adták át a múltban. Hiszen, ahogy Kodály Zoltán is mondta, ami úgy gondolom, hogy örök érvényű és kapcsolódik a leírtakhoz: *„Kultúrát nem lehet örökölni. Az elődök kultúrája egykettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg újra meg nem szerzi magának.”*²

Kutatásom alkalmával meg szerettem volna tudni, hogy a somogyi dalos gyermekjátékokat fel lehet-e használni az óvodai tevékenységek során (például: dalfűzést összeállítva belőlük, illetve az „Ének-zene, énekes tánc, gyermektánc” foglalkozások során). Dalelemzések segítségével kerestem arra a kérdésre a választ, hogy az általam kiválasztott énekes játékok, dallam és játék szempontjából, mely korosztály (kiscsoport, középső csoport, nagycsoport) számára megfelelőek.

Szakdolgozatom megírásánál az általánostól a konkrét felé szeretnék haladni. Először is úgy gondolom, hogy mindenképpen írnom kell a játékokról, ugyanis a játszás az óvodás gyermekek fő tevékenysége, rengeteg módon hozzájárul a játék az élmények gyarapodásához. Továbbá szeretnék írni a népi játékokról is, melyek magukban hordozzák őseink kulturális értékeit. Kifejtem, hogy ezek milyen mértékben járulnak hozzá a gyerekek fejlődéséhez, illetve, hogy hányféleképpen rendszerezték ezeket. A játékok rendkívül fontosak a gyermekek életében, hiszen azon kívül, hogy élményt nyújtanak számukra, játszva tanulnak és jelentősen fejlődnek képességeik. Ezen túl egy átfogó képet nyújtok arról, hogy kik, milyen szempontok alapján, milyen típusú dalos játékokat gyűjtöttek, illetve, hogy azokat hogyan rendszerezték. Kiemelem Együd Árpád és Olsvai Imre munkásságát Somogy vármegye szempontjából,

¹ Kodály Zoltán In: Citatum (online) < URL: https://www.citatum.hu/szerzo/Kodaly_Zoltan/2?r=4 (letöltés: 2024.01.10.)

² Kodály Zoltán In: Citatum (online) < URL: https://www.citatum.hu/szerzo/Kodaly_Zoltan/2?r=4 (letöltés: 2024.01.10.)

hiszen kutatásaik felbecsülhetetlenül értékesek. Mindezek után típusrendbe sorolok, bemutatok, illetve elemzek somogyi dalos játékokat (motívumok száma, pódia, metrum, ritmika, hangkészlet, hangsor, hangterjedelem és az ajánlott korosztály alapján). Továbbá összeállítok egy játékfűzést, amely kiválóan használható akár egy „Ének, zene, énekes játék, gyermektánc” foglalkozás vagy óvodai műsor alkalmával.

2. A játék fogalma - a népi játék

„Kovács György és Bakosi Éva (1995) a következőképpen fogalmazta meg a játék definícióját. A játék külső céltól független, önmagáért való tevékenység, amelyet örömszerzés kísér. A gyermek játéka egy olyan öntevékenység, amely szabad akaratára épül, és általa érvényesül az önkifejezése”. (Kovács - Bakosi, 1995: 41).

Az emberi élet egyik legrégebbi és legáltalánosabb jellemzője a játék. Nagyon nehéz elképzelni olyan emberi közösséget, társadalmat, amelynek mindennapjaiban ne lett volna lényeges szerepe a játékos tevékenységnek. A játék jelentősége ennek ellenére nem mindig mutatkozott meg az eltérő társadalomtudományi kutatásokban. A játék, mint magától értetődő „mindennapi” cselekvésforma egyrészt kevésbé feltűnő, szembeötlő így nem egy látványos kulturális jelenség. Más szempontból nézve pedig maga a játék fogalma a gyermekjáték fogalmával azonosult – ha nem is minden esetben, de nagy rendszerességgel –, és ez szintén közrejátszott a játék iránt megmutatkozó érdeklődés fogyatkozásában. Pedig ezek a játékok vannak a legszorosabb kapcsolatban mind a csoport, egy közösség, egy társadalom kultúrájával, annak hiteles és pontos képviselője, azaz ezek a játékok nagyon fontos tartalommal bíró kulturális jelenségek. A játékban pontosan megmutatkoznak a közösség értékei, normái, elvárásai, szemlélete, bár sokszor rejtett üzenet alakjában vannak jelen. A néprajz, a folklorisztika a kezdetektől fogva vizsgálta a gyermekjátékokat, és igyekezett, hogy a régebbi és mai játékok kulturális és társadalmi vonatkozásait, kultúrtörténeti összefüggéseit feltérképezze. Ezzel a feladattal másik tudományág nem foglalkozott (Magyar néprajz VI. kötet, 1990).

A játék sajátos emberi tevékenység, jelen van az ember teljes életében, rengeteg változatával találkozhatunk, a bizonyos életkorokban betöltött szerepe viszont különböző. A gyermeknél a játék élettevékenység, tehát fő tevékenységi forma. Játék közben fejlődik az óvodás gyermek személyisége, és a fejlettsége is láthatóvá válik. A gyermek fejlődése során módosul a játék módja, szintje, tartalma. Amikor a gyermek eléri a felnőttkort, addigra a játéknak más szerepe lesz az életében, és a játék formái is különbözőek lesznek a gyermek játékától. A felnőtt műveltségéhez igazodó játékot játszik, a játék része is lehet műveltségének, azonban a játéka hatással van műveltségére. A felnőttek szabadidejükben foglalják el magukat játékkal, hivatáshoz kötődik vagy sporttevékenység. (Szász dr. Péter, 2008)

„Lázár Katalin (2002) a következőket fogalmazta meg. A köznyelvben a „játék” szónak sokféle jelentése van: „(Gyermeknek) időöltésül, szórakozásképpen végzett szabad

tevékenysége”, de beletartozik többfajta szórakozás, vetélkedő stb. is. Jelent különféle játékcsoportokat, jelent játékszert, hangszerjátékot, „színésznek a szerepet alakító színpadi munkáját”, színdarabot, „népszokásként előadott jelenetek sorát”, és még rengeteg mindent (Magyar Értelmező Kéziszótár 1975. 617. játék címszó). Gyakran használjuk a „komoly” szó ellentétéként is: emiatt sokan azt gondolják, hogy a játékot nem kell komolyan venni, ezért a pedagógusok többsége sem szentel neki kellő figyelmet. A néprajzi irodalomban található egyik megfogalmazás szerint „a játék minden külső kényszerítő körülményt nélkülöző szabad cselekvés” (Niedermüller 1990. 538-539). „Néprajzról szólva természetesnek tűnik, hogy népi játékról beszélünk a népzene, néptánc, népművészet, népi hangszer stb. mintájára. Azokhoz hasonlóan a népi játék is a népi kultúrának egy-egy közösség által hosszú ideig formált, csiszolt, apáról fiúra szálló része”(Lázár, 2002: 9).

Ha megnézzük a játékdefiníciókat, rögtön két sajátosságot vehetünk észre: először is, valamennyi meghatározás fő célja, hogy pontos határokat húzzon a munka, a rítus és a játék között; másodsor a kísérletek leíró jellege, más szóval, eme meghatározások célja a játékfolyamat jellemzőinek leírása és összegyűjtése. Tehát a játékokat általában úgy jellemzik, mint szabad akaraton alapuló, nem produktív, realiztikus, de nem valóságos, valamint térben és időben meghatározott játékokat. (M. N. VI., kötet)

Lázár Katalin szerint, ha a hagyományos játékokról beszélünk fontos, hogy illeszkedjenek a magyar kultúra más területeihez, igazodjanak az azokban megmutatkozó ízlésvilághoz, illetve, hogy betöltsék a gyermek életében azt a szerepet, melyet évtizedekkel, évszázadokkal ezelőtt betöltöttek (Lázár, 1997).

Kokas Klára a Psychological Testing in Hungarian Music Education (Journal of Research in Music Education, 1969) című írásában Kodály Zoltán és Bartók Béla zenei nevelési rendszeréről olvashatunk, amely a népdalra épül. A legtöbb zenei elemet, a ritmikai és dallami motívumot népdalokból tanították. Tapasztalataik azt mutatják, hogy a huszadik századi magyar népdalok által ihletett zene megfelelő alapot nyújt a modern művészet befogadásához. Kodály Zoltán javasolta, hogy az énekhang legyen a „hangszer”, hiszen az mindenki számára elérhető. Továbbá felismerte, hogy a zenei nevelést már az óvodában el kell kezdeni. A zene és testmozgás szorosan összefüggnek és az énekes játékok a szabadban ősidők óta a gyerekek legnagyobb örömét jelentik.

A mai világban, a falvakban is használnak rádiót, televíziót, a gyerekek sakkoznak, bicikliznek, társasjátékokkal és számítógépen játszanak, amelyek nem számítanak népi játékoknak. Ugyanakkor köztudott, hogy a biciklizés az állóképességet és az egyensúlyérzéklet, a sakk és a számítógépes logikai játékok a logikai készséget fejlesztik, arról

kevesebb információt tudunk, hogy a népi játékok manapság mennyire fontosak, hasznosak. Ez nem azt jelenti, hogy a többi játék rossz, de a népi játékok különböznek a fent leírt játékoktól, és más szerepet játszanak a gyermekek életében. (Lázár, 2002)

Lázár Katalin munkája alapján megállapítható, hogy a népi gyermekjátékok legfőbb funkciója a saját test, a külvilág, a közösség és a társadalom megismerése. A népi játék gyermekkorban nem csak élményt nyújt, hanem tanulási és képességfejlesztési lehetőséggel is szolgálnak. Az ölbeli játékok már születésüktől kezdve biztosítják a gyermekek számára az énkép, a testtudat és az érzelmi stabilitás kialakulását. Ezt követően, amikor a gyermek 3-4-5 éves korában ezeket a játékokat a babájával vagy kistestvérével játssza, felveszi a szülő szerepét, így megélve ezt a magatartási formát. Majd a csapat és a csoportjátékokon keresztül a gyerekek megtapasztalják a „mi élményt”, azaz, hogy milyen egy közösségbe tartozni. Ez elengedhetetlen a szocializációhoz. A közösségben való játék létrehozza az önfegyelem iránti igényt. A gyermekközösség elítéli azt, aki nem tartja be a szabályokat. Emellett önmegvalósításra is lehetőséget ad egy új ötlet vagy forma, amelyre pozitívan reagál a csoport (Szentpál, 1964).

A dalos gyerekjátékok eredendően a falusi gyerekek közös tevékenységei voltak, a falusi társadalom életének viselkedésformáit tükrözték, így ezek által érthették meg a gyerekek az őket körülvevő emberek kapcsolatait, szokásait. A gyerekek a játékokon keresztül olyan viszonyokkal léptek kapcsolatba, amelyeket valós életükben még nem tapasztalhattak meg, így ismerhették meg a társadalmi kapcsolatokat. Ahogyan kiemeltük e játékokat eredeti környezetükből, ezeket a mondanivalókat az új környezetben is képesek átadni. Manapság gyerekek legjobban a mozgásuk sokszínű fejlesztésére tehetnek szert ez által. Ugyanis olyan játékokról beszélünk, amelyeket közösségben játszanak, így a közös éneklés, zenélés, játék hatásának köszönhetően személyiségükben rögzülnek a megfelelő közösségi viszonyok, készségeik magasabb szinten tudnak fejlődni (Kokas, 1977).

Niedermüller Péter a Magyar Néprajz VI. kötetében (1990) a következőket fogalmazza meg a népi gyermekjátékokról: *„A gyermekjátékok egy meghatározott életkori csoportnak a természeti és társadalmi környezettel való, minden külső kényszert nélkülöző, nem produktív, ikonikus jellegű, térben és időben szakadatlanul megnyilvánuló akciósorozata, amelynek elsődleges, noha gyakran implicit célja az individuum kultúrájától (társadalmi csoporttól) való függőségi rendszerének kialakítása. Egyszerűbben fogalmazva: a játék a kultúrával való azonosulásnak, a kulturális adaptációnak, a szocializációnak fizikai és ideológiai objektívációja”* (Niedermüller, 1990: 539).

„Maszler Irén (1996) szerint népi játékoknak nevezzük azokat a szabályhangsúlyos játékokat, melyek a nép széles körében írásbeli rögzítés nélkül keletkeztek, szóbeli előadás és játék révén élnek és terjednek, és ennek köszönhetően variálódhatnak, tájanként, helyenként” (Maszler, 1996: 94).

„Antal László (2002) úgy fogalmazott, hogy a népi játék az emberiség mozgásos és művészi megnyilatkozásának formája; költészet, ritmus dallam, szöveg cselekmény vagy funkció komplex megjelenése, amelyre az alapelemek bizonyos állandósága mellett az átalakulás, rögtönzés és az örök megújulás a jellemző” (Antal, 2002: 36).

Kiss Áron Magyar gyermekjáték-gyűjteménye (1891) 1000-nél több játékot tartalmaz, dallammal és származási hellyel együtt feltüntetve. Rendszerezése a mai napig helytálló, ugyanis a játékok a gyermek fejlődése és növekedése alapján vannak felsorolva életkornak megfelelően. Kiss Áron mindig leírja az egyes játékok variációit is, a kötet a végén pedig tanulmánynak is beillő jegyzetanyagot tartalmaz. Ezen túl a gyűjtemény szövegközpontú is, figyelmen kívül hagyja a játék nem verbális elemeit.³

A Magyar Népzene Tárának I. kötete (1951) a gyermekjátékokról nyújt leírást. 1161 dal, illetve játék található meg ebben a kötetben, dallammal és szöveggel együtt közölve. A következő típusú játékok találhatók meg benne: fogócskák párcserélő játékok, versengő váltások, kiolvasók, kifordulók, leánykérők, hidas játékok, ludas játékok, gyarapodó fogócskák, vonulások, zálogosok, táncok, alakoskodások.

Néprajzi kiadványokról a következő három összegző írás bőséges információval szolgál. Kresz Mária (1948) A magyar-gyermekjáték kutatás című írása, Niedermüller Péter (1990) A magyar játékkutatás története című írása a Magyar Néprajz VI. kötetében és Kriston Vízi József (1996) Az utolsó fél évszázad népi gyermekjáték- kutatásának eredményei magyar nyelvterületen című, a Létünk folyóiratban megjelent tanulmánya. Általuk összesített szakirodalom széles körű képet nyújt az elmúlt évszázad gyermekjáték kutatásáról. Nem felejtjük el viszont azt, hogy ezek a kutatások a néprajzi gyűjtések és leírások gyűjteményei, nem foglalnak magukban módszertani kutatásokat. (Kecskés, 2012: 208-209)

³A magyar játékkutatás története In: Arcanum (online) < URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/vi-nepzene-neptanc-nepi-jatek-8ADD/magyar-nepi-jatekok-9548/a-magyar-jatekkutatas-tortenete-954B/> (letöltés: 2023.12.15.)

3. A népi játék kialakulása, formálódása és szerepe az óvodás korú gyermekek fejlődésében

Ahogy Lázár Katalin is megfogalmazta (2002) a gyermekek mindennapjaihoz hozzátartoztak a játékok, így magától értetődő, hogy ezeken mindig változtattak, formáltak tetszésük szerint, ezáltal az általunk ismert népi játékok generációk során fejlődtek a ma ismert játékokká. A játékdallamok és szövegek tájegységenként különbözőek lehetnek, és a szakértők gyakran a dallam vagy a szöveg egy adott fordulatából meg tudják állapítani, hogy egy adott játékváltozat melyik vidékről származik. Érdeemes ezeket megóvni, és figyelni, hogy minden tájegység megőrizze a saját, ott létrejött verzióját.

A gyermekek nemcsak a játékok szabályát, hanem a játékok eszközeit is alakították, változtatták és még a mai napig örömeiket lelik a változtatásban.

Nem hiába készítene a gyerekek szívesen maguknak játékokat, amelyek nem mennek tönkre (csutkababa, rongybaba, szőrlabda, fűzfasíp, tőklámpa), vagy ha el is törnek, elhasználódnak, akkor könnyedén tudnak újat alkotni. Megalkotásuk alatt fejlődnek készségeik, képességeik és azt is megtanulják, hogyan kell kezelni, használni az eltérő anyagokat.

A népi játék múltbeli szerepének vizsgálatával arra a kérdésre is feleletet kaphatunk, hogy mit jelent és jelenthet ez a játék a mai gyermekek számára. Az első és legfontosabb az volt régen is és ma is, hogy a gyerekek örömeiket leljék a játékban, érezzék jól magukat.

A gyermekek számára a nagy öröm az, amikor ők irányíthatnak játék közben: a játékban az általuk teremtett, jóváhagyott szabályok szerint zajlik minden, és végső soron teljesülhet, amit ők akarnak. Megtapasztalhatják azt, hogy milyen, amikor egyenrangúak lehetnek a felnőttekkel, mivel a játékszabályok egyformán érvényesek a felnőttekre és a gyerekekre is. Emiatt jelentős, hogy a felnőttek (szülők, pedagógusok) is kivegyék a részüket a játékból és ne csak a kortársaikkal játszanak a gyerekek. Így a népi játék és egyaránt a mai játékok is nem csak örömet okoznak, hanem a kapcsolat is erősödik a játszó felek között.

A gyermekek különböző kihívások és feladatok elé állítják saját magukat a játékaikon keresztül, természetesen ezeket ők végre is tudják hajtani. Ennek segítségével kiformalódik önértékelésük, felismerik, hogy mi az, amiben jeleskednek és mi az, amiben kevésbé jók. Így fény derül arra, hogy mennyi mindenre képesek, és hogy nem mindenkor ugyanaz a gyermek a legtehetségesebb és a legkiválóbb. Ezek hozzájárulnak az egészséges önbizalom létrejöttéhez, amely nagyon lényeges a személyiség fejlődésének szempontjából.

Az óvodás gyermekek főként utánzás alapján tanulnak. Régen a kisfiúk állat figurákat formáztak agyagból, vagy fűzfasípot barkácsoltak, ahogy a felnőttek, a lányok pedig rongyokból vagy kukoricacsutkából babákat hoztak létre, amiket etettek, ringattak, ahogy az anyák tették.

Az óvodás gyerekek játékaik közé olyanok is bekerülnek, amelyekkel való játékhoz társra van szükség: nem csak egymás mellett, hanem már együtt játszanak. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy elengedhetetlen mindenkinek megtanulnia, hogyan viszonyuljon másokhoz, és bizonyos fokig alkalmazkodnia kell hozzájuk. A kiscsoportos gyermekek játékában nem léteznek szabályok, mivel ők abban a korban vannak, amikor a szabálytudat kialakul: ők még nincsenek azzal tisztában, hogy a játékszabályt be kell tartani, mert azzal együtt működik jól a játék. A kapcsolatteremtésre való képesség és a szabálytudat kialakulása lényeges kritériuma annak, hogy a gyermekek integrálódjanak a társadalomba, tehát szocializálódjanak. Ezáltal a népi játék és általánosságban véve a játék egyaránt segíti az egyén egészséges lelki fejlődését és társadalmi integrációját.

Amikor a gyermekek bekerülnek egy új közösségbe, akkor ismét új kapcsolatokat kell kialakítaniuk. Még ma is szükség van a népi játékból és az együttlétekből fakadó öröme és kikapcsolódásra. Emellett a neveléshez, oktatáshoz, fejlesztéshez felhasználható, és előnye, hogy nem didaktikus. A játék során a gyermeket a kikapcsolódás élménye és a cselekvés közbeni öröm motiválja, eközben észrevétlenül fejlődik mozgásuk, kéz ügyességük, éneklésük, együttműködési készségük, viselkedésük, kreativitásuk. A fentiekből is látszik, hogy a népi játék szerepe sokrétű. A játékot nem az éneklés, a tánc vagy a sportolás megtanulásának előkészítőjeként tervezték, bár minden területhez hozzá tud tenni valamit.

Nem a régi világot akarják visszahozni a népi játékokon keresztül. Arra akarják nevelni a gyerekeket, hogy a mai megváltozott világban tudjanak élni, és ehhez nem támaszkodhatunk csak a népi játékokra. Hadd tanulják meg a sakk szabályait (ha szeretnék), társasjátékozzanak, játsszanak számítógépes játékokkal (lehetőleg logikai játékokat, ne lövöldözőset). De mentsük meg a népi játékok közül azokat, amelyek általános emberi igényt elégítenek ki, tehát még mindig aktuálisak, többféleképpen használhatók, és szebbé varázsolhatják a gyerekek életét. (Lázár, 2002)

4. A játékok rendszerezése

Lázár Katalin (2002) elsőként a **szöveg szerinti rendszerezésről** ír. Az első játékgyűjtemények többsége kizárólag a szövegre, mint a nemzeti identitás kifejeződésére összpontosított.

A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet archívumában viszont jelentős mennyiségű szöveg nélküli játékadat is található a 3-14 éves korosztály számára. Ezen kívül egyes adatokhoz (pl. páros forgások, sőtörés) vagy tartozik szöveg vagy nem. A sport jellegű népi játékoknak, a rongybabakészítésnek, a legtöbb labdajátéknak és a csapatok szerepét meghatározó kisorsolóknak jellemzően nincs szövege.

A következő a **dallam szerinti rendszerezés**. Az MTA Zenetudományi Intézet gyűjteményében található hangforrások dallamainak osztályozásának szükségessége magától értetődő, mert a játékdallamok nagyon különböznek a strófikus népzeneétől. Például a Magyar Népzene Tára I. kötetében Járdányi Pál dallam szerint osztályozta a játékokat. Ez azért van így, mert egy szöveg nélküli játékban nem lehet dallam, és egy szöveges játékban sem lehet mindig dallam. Járdányi Pál (1965) *Experiences and Results in Systematizing Hungarian Folk-Songs* című írásában azt fogalmazza meg összességében, hogy a magyar népdalok rendszerezése alapvető fontosságú. A változatok, típusok és stílusok meghatározásának egyetlen módja a rendszerezés, és minél több dallamunk van, annál inkább szükséges a rendszerezés. A magyar népzene uralkodó stílusainak meghatározásához elengedhetetlen volt a jellegzetes magyar típusok összehasonlítása a külföldiekkel.

Az egész játékanyag rendszerezésére a dallamok még kevésbé adekvátak, mint a szövegek, mivel amelyik játék nem rendelkezik szöveggel, annak dallama sem lehet, amelyiknek pedig van szövege, annak sincs mindenkor dallama (pl. kiolvasó mondókák, eszközös játékok többsége, fogócskák).

Az **énekes-táncos játékok csoportosításánál** Igaz Mária munkája kiemelkedő (pl. Igaz, 1977). Térformája még kevesebb játéknak van, mint szövege és dallama. Ez a munka kifejezetten csak egy csoportját vizsgálja a játékoknak, mivel ez a szempont nem megfelelő a teljes játékanyag rendszerezésére.

Az **életkor szerinti csoportosítás** is igencsak jelentős. Fontos, hogy a pedagógusok tudják, mely játékok megfelelőek a kisebb, illetve a nagyobb gyermekek számára. Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény* (1891) című könyve több mint 1000 gyermekjátékot tartalmaz dallamokkal és helységnevekkel. Gondoskodott arról, hogy a játékokat a mai kor követelményeinek megfelelő rendszerbe (életkor szerint) csoportosítsa. Azt is érdemes

megjegyezni, hogy a játékok életkori sajátosságai változhatnak és változnak is. Tehát elmondható, hogy az életkor fontos szempont, és szem előtt kell tartani a tanítás során, de nem elég objektív vagy körülírható kategória ahhoz, hogy a játékok teljes kategorizálásának alapjául szolgáljon.

A **földrajzi szempont**, tehát, hogy mely játékok hol és mely régiókban ismertek, szintén jelentős a tanítás és a terjesztés szempontjából. A szakértők szerint egyértelmű különbségek vannak a szomszédos falvak népdalai és játécai között, és a népdalok és népi játékok eltűnése veszteséget jelent kultúránk számára. A gyűjtés helye csaknem minden játékkal kapcsolatosan ismert, minden fontosságuk ellenére azonban nem elegendőek ahhoz, hogy a játék különböző változatait összehozzák, a csonka, keveredett, téves formákat feltérképezzék, vagyis, hogy tudományos rendszerezés és kutatás alapjául szolgáljon.

Ezért olyan elvet kellett keresni, amelynek segítségével a népi játékok minden fajtája egységes rendszerbe osztható. Ezt Kerényi György fedezte fel a játékcselekményben és a Magyar Népzene Tára I. kötetében Járdányi Pál zenei rendje után a **játékcselekmény szerinti rendszerezést** is közölte. A játékcselekmény alapul szolgálhat a teljes játékok csoportosításához, és a rendszer mind a tudományos kutatásban, mind az oktatásban felhasználható. A játékgyűjtemény gyarapodásával azonban egyértelművé vált, hogy Kerényi rendszerezését pontosítani kell. Az 1980-as évek elejére a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének archívuma több mint tizenötszörösére nőtt, így ismét átrendezésre szorult. A munka során arra jöttek rá, hogy az időnként bonyolult cselekmény helyett jobb lenne a játék lényegét, legjelentősebb pillanatát, tehát - a népzeneben használt „dallammag” mintájára létrehozott kifejezéssel - kiindulni a játékmagból.

Pillanatnyilag a MTA Zenetudományi Intézetében lévő játékgyűjtemény rendjének alapja a játékmag szerinti csoportosítás, amely - a népzenei típusrendhez hasonlóan – arra törekszik, hogy a változatokat egymás mellé helyezze.

Számítógépes gyűjteményi nyilvántartást is létrehozta, amely lehetővé teszi az adatok származási hely (falu, vármegye) szerinti keresését, megkönnyítve ezzel a kutatók és az oktatók munkáját. (Lázár, 2002)

4.1. A játékok típusrendje

„A típusrenden belül négy szint különböztethető meg. A típusok egy részében jellemző változat-eltérések találhatók, melyek értelmében több altípusra oszthatók: ezek hol a szöveg,

hol a dallam, hol a játékmód egy-egy elemének változatai alapján születtek meg. Az altípusok és típusok típuscsoportokba, azok pedig tömbökbe tömörülnek.

A típusrend tömbjei az eszközös, a mozgásos, a szellemi és a párválasztó játékok. A mondókák és a kiolvasók, kisorsolók két külön tömbben található meg a típusrend végén; különbség a többihez képest, hogy ezek alkalomhoz kötött játékok.

A 6 tömbön belül összesen 24 típuscsoport, azokon belül több mint 1800 típus és altípus van: a tömbök és a típuscsoportok száma várhatóan nem módosul, a típusoké és főként az altípusoké pedig a gyűjtemény bővülésével egyidejűleg nő.

A játékmag, mint fő rendszerezési elv mellett eltérő jelentőséggel van jelen a szöveg, dallam, életkor, térforma és földrajzi szempont szerinti kategorizálása is.” (Lázár, 2002: 16)

5. Az énekes játék, mint a zenei nevelés alapja az óvodában

A zenei kompetencia: a hallás, az éneklési készség és a ritmusérzék egyszerre fejlődik éneklés során, a mozgásos gyermekjátékok játszásának alkalmával. Az énekes játék alapvető fontosságú a zenei nevelésben, mert a zenei készségen kívül fejleszti az óvodás gyermek egész személyiségét is.

A játékelmélet rendszerezése alapján az énekes játék egyaránt tartalmazza a gyakorlójátékot, szerepjátékot, szabályjátékot, illetve a dramatizáló játékot is.

A játékoknak van saját sorrendjük, folyamatuk és szabályaik. A dalos játékokban határokat szab az együttes éneklés, az egyidejű mozgás és a dal időtartama is. A gyerekek tisztában vannak a játékok szabályaival és ezeket boldogan, szabad akaratukból be is tartják a játék örömeért.

Fontos eltérés a szerepjáték és az énekes játék között, hogy a szerepjátékban a gyerekek a valós életben szerzett tapasztalatokat jelenítik meg (mosás, vasalás, vásárlás), viszont az énekes játékokban általában szimbolikus szerepeket játszanak el. Afféle szerepeket, amelyeket a való életükben nem tölthetnek be: nem lehetnek egerek, cicák, mély kutak, diófák. A gyerekek mozgással, hangokkal utánozzák és hangsúlyozzák a növények, állatok lényeges és jellegzetes tulajdonságait. Például, ha egy egeret utánoz, akkor leguggol, ha macskát, akkor nyávog, vagy felemeli a kezét, hogy egy diófa ágait ábrázolja. A lánykérő, lakodalmos gyermekjátékokban maga a szituáció képzeletbeli, de a szereplők valóságosak.

A dalos játékok drámai felépítése hasonló a művészi, „kompozíciós” formához. A cselekvéssor egyszerű képpel kezdődik, fokozódik benne a feszültség, és a végén kibontakozik, majd feloldódik. Az óvodás gyermeket már előre örömmel tölti el a játék feszültsége, és izgatottsággal várja a befejezését.

A jó játék elengedhetetlen forrása, hogy az óvodapedagógus is élvezze a játékot, vegye fel a szerepeket, teremtsen egy vidám, pozitív légkört a csoportszobában. Hatalmas boldogságot jelent az óvónőnek az, ha már a nagycsoportosok önállóan, önszántukból kezdeményeznek dalos játékot. (Forrai, 2016)

5.1. Énekes gyermekjátékaink szövege, cselekménye, mozgásvilága, formai és dallamvilága

Szöveg

Az óvodás gyerekek figyelmét elsőként az elhangzott szövegek formai jellemzői keltik fel, ilyen a szavak ritmusa, hangzása, zeneisége. Ezeknek a ritmikus, hangzatos szavaknak az ismételtetése a gyerekek beszédét fejleszti, közben örömet okozva nekik.

Az egymást követően énekelt dalos játékok szövegéből kieshetnek sorok vagy egy teljes versszak. A kiesésben szerepet játszhat a játék végrehajtása, tehát nagyon sietnek, vagy egyesek ügyetlenebbek, feledékenyebbek. Szóval, ha másik csoportok így játsszák tovább ezeket a dalos játékokat, akkor kialakulhatnak új változatok.

Cselekmény

„Cselekménynek nevezzük a játék legjellegzetesebb gesztusait, mozdulatait és mozgásváltozásait, amelyek a szöveggel szoros kapcsolatban vannak” (Borsai-Hajdu-Igaz, 1980). A szövegben lévő fordulatok, felszólítások, csattanók a cselekménnyel közösen alkotják a játék tartalmát, ennek okán ez a játék legfontosabb eleme.

A cselekmény általában egy hosszú bevezetéssel indul. A cselekmény lényege: egymást követő események: ha a játék során az egyik csoportból átmennek a másikba gyerekek, akkor a cselekmény szempontjából elmondható, hogy az egyik csoportban nőtt a létszám, a másikban pedig csökkent. A továbbiakban viszont még lehet a játékban újabb mozgás és szöveg. Például az a csoport, amelyik nő, „összetekeredik csiga alakzatba”. A kör az utolsó gyermek köré tekeredik szorosan, majd büntetésképp megcsipkedik. Azonban ezt követően is lehet új cselekmény: a sorból véletlenszerűen ki az egyik oldalra ki a másik oldalra kerül, és az „angyalok és ördögök” azzal teszik egymást próbára vagy büntetik meg, hogy csipkelődnek.

A cselekménynek általában van egy csúcspontja, célja, és szinte mindig valamilyen „csattanóval” végződik, például egy hirtelen mozdulatváltással, szerepváltással, felszólítással vagy kérdéssel (Pl.: Forrai, 2016: Hajlik a meggyfa: 138, Ispiláng: 169).

Mozgásvilág

Az énekes játékok mozgásanyaga egyszerű, alapszintű mozdulatokból áll. A gyerekek attól kezdve, hogy megteszik első lépéseiket folyamatosan fejlődnek tovább a precízebb,

komplexebb mozgás felé. A dalos gyermekjátékok mozgásanyaga az óvodás gyerekek életkorához és képességeihez igazodik.

A gyerekek mozdulatai szimbolikusan megjelenítik a szöveg mondanivalóját. Például ha ökölbe szorítják a kezüket és felemelik az ivást jelent, ha hozzáérnek a másik vállához vagy megtörülködnek a kötényükbe az a párválasztást jelenti. A szimbolika sajátosja az is, hogy az azonos tartalmat szemléltethetik eltérő mozdulatok. Például a „Fehér liliomszál”-ban a következő szövegrészt: „Támaszd meg oldalad...” más-más területeken eltérő mozdulatok fejezik ki: felemelik az ujjukat, halántékukhoz teszik két ujjukat, derékdöntés csinálnak hátra, csípőre teszik a kezüket, stb. (Borsai-Hajdu-Igaz, 1980)

A gyermekjátékok formai és dallamvilága

A magyar népzeneben a felnőtt dalokra általában a négysoros strófaszerkezet jellemző, míg a gyermekdalok fő jellemzője az, hogy ütempárokból áll. Ütempár= kétütemes egység. Ezt a két ütemből álló egységet sokszor 3 szótag tölti ki (pl.: Süss fel, nap, stb). Sok esetben előfordulnak 4, 5, 6, 7, 8 szótagos ütempárok is. Továbbá az is lehetséges, hogy alkalmanként 3/4-es ütemek kerülnek a 2/4-es ütemek közé, ilyen pl.: Sej, ugorj a Dunába (Magyar Népzene Tára I. 229.); olykor létrejönnek összefüggő, nagyobb egységek is háromütemes egységekből, ilyen pl.: Fehér liliomszál - Fehér liliomszál, stb. (MNT I. 524-527.). A gyermekdalok hangkészlete és hangterjedelme egyaránt elkülönül a felnőttekétől. Számtalan gyermekdal hangkészlete nem több mint 2-3 hang, illetve hangterjedelme nem haladja meg a szekund, terc vagy kvart távolságot; nagyobbbrészt 5-6 hangból áll a hangkészlete, hangterjedelme kvint, szekst, esetenként oktáv lehet. (Borsai-Hajdu-Igaz, 1980)

Tehát elmondható, hogy a dalos játékoknak sokrétű szerepe van a gyermekek általános fejlesztésében. A gyermekjátékok szövege, cselekménye, mozgásvilága és dallama hatással van az érzelmekre, értelemre, gondolkodásra, emlékezetre, képzeletre, szocializációra, testi fejlődésre, illetve szorosan kapcsolódik az anyanyelvi neveléshez is.

A következő fejezetben Együd Árpád és Olsvai Imre munkásságát mutatom be, ugyanis ők számos ilyen dalos gyermekjátékot gyűjtöttek, jegyezték le, amelyeket a mai napig alkalmazni lehet az óvodai nevelés során.

6. Somogyi gyűjtők munkássága

6.1. Együd Árpád: néprajzkutató, tanár (1921-1983) (arcképe lásd: 1. ábra)

Csurgón csatlakozott az 1950-es években az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomhoz. Több koreográfiát alkotott népi táncgyűtéseknél. Filmeket, hangfelvételeket, balladaszövegeket és feljegyzéseket örökített meg gyűjtőútjai során. Munkáinak nagy része szakmai folyóiratokban jelent meg.⁴ Életét döntően befolyásolta Molnár István személye és a siófoki népfőiskola atmoszférája, ettől kezdve lett életének szerves része a folklórkutatás.

Együd Árpád gyűjtéseinek, műveinek köszönhetően – Vikár Bélát és Gönczi Ferencet követve – Somogy vármegye kiemelkedő, ismert néprajzkutatója lett. Somogy vármegyében 1971-82-ben jelentős mennyiségű anyagot gyűjtött össze számos műfajban: népzene, néptánc, népköltészet, néphit és népszokások, szakrális néprajz, feljegyezte a betyárok, a pásztorok és a cselédek életét, kultúráját és az emberi élet fordulópontjait, temető néprajzát. Feljegyezte az egyletek, a rózsafüzér társaságok, az iskolák, a kántorok, az apácák, a búcsúsok és „istóriások” és a koldusok életét. Dokumentálta az elhaló vagy már kihalt kismesterségeket (fazekasokat, kötélgyártót, kerékgyártót, gyertyaöntőt, mézesbábost), a népművészet művelőinek munkáit, felvételei bemutatják a kaposvári farsangokat, a somogyi táncokat, viseleteket, építészetet, búcsúkat és a vásári bábosokat, betlehemeseket. Gyűjtötte a református, a katolikus és a zsidó szokásokat, tevékenyen támogatta a cigány folklór- és a nemzetiségi kutatásokat. Hagyatéka a vármegyében játszódó tudományos élet kordokumentuma is, jelentősége túlmutat a vármegye határain. Együd Árpád főként a somogyi falvakat látogatta meg, de a szomszédos vármegyék vonatkozó néprajzával is ismerős volt. Az örökség körülbelül 200 kazettából és 50 kazettás kazettából áll, amelyek többnyire etnográfiai jellegűek és kevés történelmi értékkel bírnak, de tartalmaznak filmfelvételeket, fényképeket, diákat, valamint jelentős mennyiségű kéziratos anyagot és levelezést. A hagyaték – körülbelül 200 magnószalag és 50 kazetta – többnyire etnográfiai jellegű, kisebb részt történettudományi értékkel bír, de tartalmaz filmfelvételeket, fényképeket, diafelvételeket, illetve számottevő kéziratos anyagot és levelezést. Az archív hangzóanyag munkakópiáját az MTA Zenetudományi Intézete – Olsvai Imre vezetésével, Németh István részvételével – az 1990-es évek elején hozta létre. Az archív filmanyag utómunkálatait, videoszalagra vételét a Magyar Televízió operátora, Táskai Mihály és csapata hajtotta végre. 1991-ben az egész hagyatékot egyesítették. A hangzóanyagot 2008-ban

⁴Együd Árpád In: Arcanum (online) < URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/e-e-7530E/egyud-arpad-75351/> (letöltés: 2024.01.02.)

digitalizálták. Együd Árpád halála után Szapu Magda néprajzkutató kezelte a hagyatékot, összesítette tudományos munkásságát, publikálta kutatásait.⁵

Néhány munkája: Külső-Somogy népballadái (Kaposvár, 1973); Somogyi népköltészet (Kaposvár, 1975); Száz somogyi népdal (Kaposvár, 1981); Szántódpusztá és környéke szájhagyománya (Budapest, 1985); Szapu Magda: Gyermekjátékok (Válogatás Együd Árpád néprajzi gyűjtéseiből 3. Kaposvár, 1996).

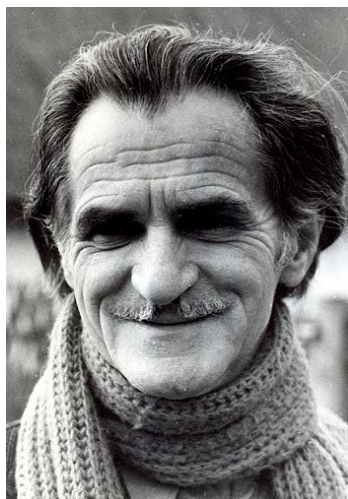
Összességében Együd Árpád munkássága és hagyatéka nélkül sokkal szegényebb ismeretekkel rendelkeznénk Somogy vármegye gyermekjátékairól, népdalairól, néprajzáról, népköltészetéről, stb. Összegyűjtött kincseivel (pl.: népzene, gyermekjátékok, népszokások, stb.) nagymértékben hozzájárult, és még a mai napig hozzájárul a felnövekvő generációk (óvodások, iskolások) játékos neveléséhez. A pedagógusok munkáját is jelentős mértékben segíti a ránk hagyott játéanyag. Munkám során hasznosítani tudom például az MTA Zenetudományi Intézet digitális archívumában megtalálható gyűjtéseit vagy Szapu Magda: Gyermekjátékok (Válogatás Együd Árpád néprajzi gyűjtéseiből 3. Kaposvár, 1996) című könyvét, stb.

1. ábra: Együd Árpád arcképe

Forrás: Száz éve született Együd Árpád In: Siófoki Hírek (online) < URL:

<http://www.siofoki-hirek.hu/hu/hirek/4680-szaz-eve-szuletett-egyud-arpad.html>

(letöltés: 2024.01.10.)

⁵A hagyatékról In: Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága (2008) (online) < URL: <http://smmi.hu/egyud/content.php> (letöltés: 2024.01.02.)

6.2. Olsvai Imre: népzenekutató, zeneszerző (1931-2014) (arcképe lásd: 2. ábra)

Olsvai Imre Budapesten született 1931. 04. 02-án. Bevallása szerint mégis Somogyban érezte magát igazán otthon.

Budapesten a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán szerezte meg 1956-ban zenetudományi, népzenekutatói, illetve 1958-ban zeneszerzői diplomáját.

A Népművészeti Intézetben, majd a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató csoportjában tevékenykedett.

A 1974-es fűziót követően a Zenetudományi Intézet tudományos, aztán főmunkatársa lett.

Elsődleges elfoglaltságai mellett, nagymértékben részt vett oktatási és kulturális tevékenységekben is. Ennek eredményeképp az ELTE Folklór Tanszékén alkalmanként, a Miskolci Egyetemen 6 éven át (ahol díszdoktori címet kapott), a Nyíregyházi Főiskolán állandó jelleggel oktatott népzeneismeretet, gyűjtésmódszertant, gyakorlati hagyományőrzést és ápolást.

Több száz tanítvánnyal számolhatunk, akik tőle szereztek tudásukat, és ismereteik segítségével felbecsülhetetlen értékű munkát hajtanak végre a népzenei mozgalomban, most és a jövőben egyaránt.

Munkái megtalálhatóak tankönyvekben, folyóiratokban, táji népdalkiadványokban, illetve népzenei hanglemezekben. Elkötelezettségét és fáradhatatlanságát kitűnően tükrözi az, hogy nagy betegsége ellenére 5 órán át énekelte fel a saját keze által összeválogatott „Népdalkörök kézikönyve” II. kötetében lévő dalokat CD-re.

Az egyik legjelentősebb és legértékesebb munkája a Bartók Béla és Kodály Zoltán szerkesztésében megjelent Magyar Népzene Tára, amelynek néhány kötetét (egy részét Járdányi Pállal) elemezte, rendszerezte, illetve még tudományos útmutatóval is ellátta. Megközelítőleg 7000 népdalt gyűjtött össze magyarul, emellett a nemzetiségi, szomszédos országok és a szomszédos népcsoportok anyagát is gyűjtötte.

Csaknem a tökéletességig eljutott Somogy, Tolna, Baranya és Zala vármegye népzenei értékeinek megőrzésében. Saját anyagát beépítette a 200 000 tételből álló akadémiai gyűjteménybe, és összehasonlító kutatásait szinte halála napjáig folytatta.

Zeneszerzői tevékenységéből kórusművek, dalok, népzenei feldolgozások (beleértve a néptáncot kísérő zenét is) és kamarazene jött létre. A Fölszállott a páva mozgalom során felbukkant népdalokat is feldolgozta. A Röpülj páva mozgalomból született népdalok némelyikét feldolgozta.

Számos művet zenésített meg – ilyenek voltak -, Balassi Bálint, Kosztolányi Dezső (pl. A Zászló), illetve Weöres Sándor dalok.

Nagy lendületességgel és fáradhatatlansággal tevékenykedett (örökös tiszteletbeli elnökként) a Vass Lajos Népzenei Szövetség, valamint a KÓTA (Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek) népzenei feladataiban.⁶

Igazán példaértékű az az elkötelezettség, amellyel Olsvai Imre dolgozott egész életén át. Lelkesedésének és kitartásának köszönhetően rengeteg értékes népdalhoz és gyermekjátékhoz juttatott hozzá minket. Néhány általa összegyűjtött somogyi dalos játékot dolgozatom készítéséhez is fel tudok használni, amelyeket az MTA Zenetudományi Intézet digitális archívumában megtalállok kottával és hangfelvétellel együtt.

2. ábra: Olsvai Imre arcképe

Forrás: Búcsúznak, de a tanár úr itt marad velünk In: Parlando.hu (online) <

URL: https://www.parlando.hu/2014/2014-3/Elhunyt/Olsvai_Imre.htm

(letöltés: 2024.01.11.)

⁶ Búcsúznak, de a tanár úr itt marad velünk In: Parlando.hu (online) < URL: https://www.parlando.hu/2014/2014-3/Elhunyt/Olsvai_Imre.htm (letöltés: 2024.01.11.)

7. Somogy vármegyében gyűjtött dalos gyermekjátékok rendszerezése

A játékok rendszerezéséhez Lázár Katalin általánosan elfogadott tudományos rendszerét alkalmazom, melyben a rendszerezés alapja a játékmag.

1. Eszközös játékok

- Tárgykészítő játékok
- Eszközös ügyességi játékok
- Sport jellegű népi játékok

2. Mozgásos játékok

- Ölbeli játékok
- Különféle ügyességi és erőjátékok
- Fogócskák
- Vonulások

3. Szellemi játékok

- Szellemi ügyességi játékok
- Beugratások
- Kitalálós játékok
- Rejtő-kereső játékok
- Tiltó játékok

4. Párválasztó játékok

- Párválasztó körjátékok
- Leánykérő játékok
- Párválasztó társasjátékok

5. Mondókák

- Természetmondókák
- Növénymondókák
- Állatmondókák
- Egyéb hangutánzó mondókák

- Bölcsődalok
- Csúfolók
- Egyéb mondókák

6. Kiolvasók, kiszámolók

7.1. Somogyban gyűjtött dalos gyermekjátékok típusrendbe sorolása, bemutatása, elemzése (Az elemzett dalok lelőhelyei Somogy vármegyében

lásd: 3. ábra) (Az elemzett dalok jellemzőinek összegzése lásd: 1. sz. táblázat)

A dalos játékokat Lázár Katalin Mit játszotok, mátkák (2002) és Gyertek, gyertek játszani! (2004) című könyveiből válogattam össze, mivel ezekben jelölve van, hogy melyik településről származik az adott énekes játék. Továbbá ezeknek a könyveknek a megírásához forrásul szolgált néhány Együd Árpád és Olsvai Imre által gyűjtött adat. Emellett hoztam egy-egy példát Együd Árpád és Olsvai Imre gyűjtéseiből is (Magyar Tudományos Akadémia–Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, Népzenei gyűjteményből), hiszen munkájuk igencsak jelentős volt Somogy vármegye dalos játékainak megőrzésében.

3. ábra: Az elemzett dalok lelőhelyei Somogy vármegyében

Forrás: Somogy location map In: wikimedia.org (online) < URL:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d5/Somogy_location_map.jpg/350px-Somogy_location_map.jpg (letöltés:2024.04.15.) + saját szerkesztés

Mozgásos játékok/ Ölbeli gyermek játéka/ (Tapsoltató)

Süti, süti pácsát

Gyűjtő: Nyék Sándor, 1956

Adatközlő: özv. Trunkó Pálné Szarka Júlia

Származási hely: Szőlőgyörök

Játékleírás: A kisgyermeket az ölünkbe ültetjük, és a kezeit összetapsoltatjuk. Ezalatt énekelünk neki.

4. ábra: Süti, süti pácsát dalos játék kottája
Forrás: (Lázár, 2004: 233)

S

Sü - ti, sü - ti pá - csát Ma - má - nak, pa - pá - nak,

Is - ten ba - zsa - rá - nak.

Motívumok száma: 3 motívum, 2+2+2

Pódia: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: lszfmrd

Hangsor: dó-hexachord

Hangterjedelem: dó-lá, C'-A', N6

Ajánlott korosztály: játéka alapján lehetne kiscsoport, de hangterjedelmét nézve inkább kis-középső csoport.

Mozgásos játékok/ Különféle ügyességi és erőjátékok/ (Páros szökdelő)

Apácára, pillangóra

Gyűjtő: Murányi Róbert, 1953

Adatközlő: Tóth Györgyné Balakó Erzsébet

Származási hely: Nagyberki

Játékleírás: Párban szökdelünk, kezünket elől keresztben összefogjuk, a dal végéhez érve megfordulunk.

5. ábra: Apácára, pillangóra dalos játék kottája

Forrás: (Lázár, 2004: 241)

A - pá - cá - ra, pil - lan - gó - ra, Hu - cu - cuc!
Hol - nap dél - re ko - má - zó - ra,

Motívumok száma: 3 motívum, 2+2+1

Pódia: bipódikus, heteropódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: d'sz

Hangsor: szó-biton

Hangterjedelem: sz-d', G'-C'', T4

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem és játék szempontjából is már kiscsoporttól ajánlott.

Mozgásos játékok/ Különféle ügyességi és erőjátékok/ (Hordozó)

Gólya viszi a fiát

Származási hely: Szőlősgyörök

Játékleírás: Két gyermek egymással szembe áll, megfogják egymás kezét és egy harmadik gyermek ráül. Énekelnek, miközben körbe viszik.

6. ábra: Gólya viszi a fiát dalos játék kottája
Forrás: (Lázár, 2002: 79)

Gó - lya vi - szi a fi - át, Majd el - é - ri az any - ját.

Motívumok száma: 2 motívum, 2+2

Pódiá: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: lszfmrd

Hangsor: dó-hexachord

Hangterjedelem: dó-lá, C'-A', N6

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem szempontjából középső- és nagycsoport.

Mozgásos játékok/ Különféle ügyességi és erőjátékok/ (Kifordulós körjáték)

Ispiláng

Gyűjtő: Olsvai Imre, 1964.11.18

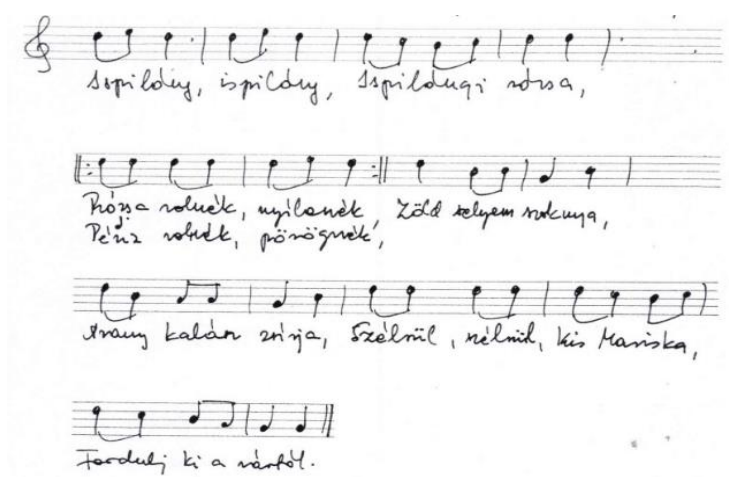
Adatközlő: Prvity Jánosné Horváth Anna „Pácó”

Származási hely: Buzsák

Játékleírás: A gyerekek egy körben állnak, közben egymás kezét fogják. A „kis Mariska fordulj ki a várból” résznél kifordulnak. Mindenki akkor fordul ki (és arccal kifelé jár tovább), amikor a saját nevét hallja. Addig megy a játék, amíg mindenkinek a neve el nem hangzott.

7. ábra: Ispiláng dalos játék kottája

Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_AP_04935-04960/?pg=0&layout=s (letöltés: 2024.01.31.)

Ispildy, ispidy, Ispildygi sósa,
Sósa sólek, nyilandék, Zöld helyem sóknya,
Pécs sólek, pönögnék,
Arany kalász zója, Szélről, nélnél, kis Mariska,
Fordulj ki a várból.

Motívumok száma: 8 motívum, 2+2+2+2+2+2+2+2

Pódiá: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: lszfmrd

Hangsor: dó-hexachord

Hangterjedelem: dó-lá, G'-E'', N6

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem szempontjából középső- és nagycsoport, a játékba a kiscsoportosok is bevonhatók.

Kapcsolódó évszak/ ünnepkör a néphagyományban: tavaszi időszak, pünkösöd, a szentlélek ünnepe

Mozgásos játékok/ Különféle ügyességi és erőjátékok/ (Páros forgó)

Kocsis, kocsis, komámasszony

Gyűjtő: Együd Árpád, Németh István, 1975.02.11

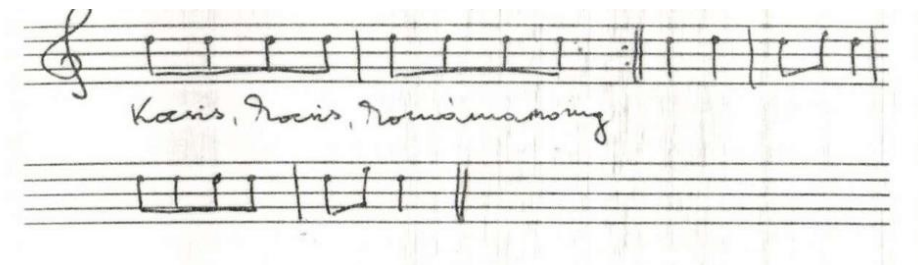
Adatközlő: Tislér Antalné Simon Terézia

Használat helye: Szenyér

Gyűjtés helye: Somogyzsitfa

Játékleírás: Keresztben összefogott kézzel, párokban forgás a dal éneklése közben.

8. ábra: Kocsis, kocsis, komámasszony dalos játék kottája
Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_AP_09341-09400/?pg=242&layout=s (letöltés: 2024.01.31.)

Motívumok száma: 4 motívum, 2+2+2+2

Pódia: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: lsz

Hangsor: szó-biton

Hangterjedelem: szó-lá, D''- E'', N2

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem és játék szempontjából is már kiscsoporttól ajánlott.

Mozgásos játékok/ Fogócskák/ (S z e m b e k ö t ő s f o g ó)

Erre csörög a dió

Származási hely: Kapoly

Játékleírás: Kijelöljük vagy kiszámoljuk a fogót, majd bekötjük a szemét. Neki így kell elkapnia valamelyik gyermeket. A többiek ugrálnak, tapsolnak és énekelnek körülötte.

Ha a fogó megfog valakit, akkor annak kötjük be a szemét.

9. ábra: Erre csörög a dió dalos játék kottája
Forrás: (Lázár, 2002: 90)

Er - re csö - rög a di - ó, Er - re meg a mo - gyo - ró!

Motívumok száma: 2 motívum, 2+2

Pódia: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: izoritmikus

Hangkészlet: lszm

Hangsor: mi-triton

Hangterjedelem: mi-lá, E'-A', T4

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem szempontjából már kiscsoportosoknak is, játék szempontjából középső- és nagycsoportosoknak ajánlott.

Mozgásos játékok/ Fogócskák/ (L i p e m - l o p o m ...)

Lopi-lopi sós kát

Származási hely: Attala

Játékleírás: Kiválasztunk egy gyermeket, aki a csósz lesz, illetve egy fát, követ, ami a házat jelképezi; aki ahhoz hozzáér, azt a csósz nem kaphatja el. Amikor odaáll a házhoz, akkor énekelünk. Közben a csósz elkezd kergetni a többieket, és akit megfog, az áll a helyébe új csószként.

10. ábra: Lopi-lopi sós kát dalos játék kottája
Forrás: (Lázár, 2002: 95)

Motívumok száma: 2 motívum, 2+2

Pódia: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: lszm

Hangsor: mi-triton

Hangterjedelem: mi-lá, E'-A', T4

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem szempontjából már kiscsoportosoknak is, játék szempontjából középső- és nagycsoportosoknak ajánlott.

Mozgásos játékok/ Vonulások/ (B ú j ó - v o n u l ó)

Nyisd ki, asszony, a kapudat

Gyűjtő: Gábor Judit, 1960

Adatközlő: Vogronics Pálné Finta Margit

Származási hely: Öreglak

Játékleírás: Kettő gyermek kaput tart. A többi gyermek megfogja egymás kezét és átbújnak a kapu alatt. Ez idő alatt együtt énekelnek. Ha már mindannyian átbújtak alatta, akkor, akik a kaput tartották beállnak a sor végére. Ezek után, azok lesznek a kaputartók, akik elöl állnak.

11. ábra: Nyisd ki, asszony, a kapudat dalos játék kottája
Forrás: (Lázár, 2004: 255)

The image shows a musical score for a song. It consists of a single staff in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The melody starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, G5, and a quarter rest. This is followed by a double bar line with repeat dots. The second phrase starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, and a quarter rest. The lyrics are written below the staff.

Nyisd ki, asz-szony, a ka-pu-dat, Sej, li - li - li - li - om.
Hadd ke-rül - jem a vá-ra-dat,

Motívumok száma: 3 motívum, 2+2+2

Pódia: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: szfmr \underline{d}

Hangsor: dó-pentachord

Hangterjedelem: dó-szó, C'-G', T5

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem és játék szempontjából is már kiscsoporttól ajánlott.

Mozgásos játékok/ Vonulások/ (K a p u s - h i d a s)

Itthon vagy-e hidas mester 1.

Származási hely: Fonó

Játékleírás: Sorba állunk és megfogjuk egymás kezét, majd választunk két gyermeket, akik a kaput tartják. Ők a hidasmesterek és velünk szemben helyezkednek el. A csoport fog kérdezni, a hidasmesterek pedig válaszolnak:

12. ábra: Itthon vagy-e hidas mester 1. dalos játék kottája
Forrás: (Lázár, 2002: 104)

It - hon va - gy - e, hi - das - mes - ter?
It - hon va - gyok, csak most jöt - tem.
E - ressz ál - tal a hi - da - don!
Nem e - reszt - lek, mer' le - sza - kad!
Ha le - sza - kad, meg - ra - gad - juk!
Mi - vel tud - nád meg - ra - gad - ni?
Gyű - rű - gyöngy - gyel, gyöngy - har - mat - tal!
Hol ven - néd a gyű - rű - gyön - gyöt?
Is - ten ad - na jobb - ke - zé - ből!

Közben mindenki énekel, a sor elindul, és egy nyolcast leírva kerüli meg a hidasmestereket.

Motívumok száma: 9 motívum, 2+2+2+2+2+2+2+2+2

Pódiá: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: izoritmikus

Hangkészlet: szfmrd

Hangsor: ré-pentachord

Hangterjedelem: dó-szó, C'-G', T5

Kapcsolódó évszak/ ünnepkör a néphagyományban: tavaszi időszak, pünkösöd

Bújj, bújj, zöld ág

13. ábra: Bújj, bújj, zöld ág dalos játék kottája
Forrás: (Lázár, 2002: 105)

The image shows a musical score for the song 'Bújj, bújj, zöld ág'. It is written in 2/4 time and consists of three staves of music. The lyrics are written below the notes. The first staff starts with a 's' above the first note. The lyrics are: 'Bújj, bújj, zöld ág, Zöld le - ve - lecs - ke, Nyit - va van az a - rany - ka - pu, Csak búj - ja - tok raj - ta, Raj - ta, raj - ta, raj - ta, raj - ta.'

A végén a kezüket leengedik a kaputartók, és akik ott maradtak előtte, ők lesznek a hidasmesterek az új körben.

Motívumok száma: 6 motívum, 2+2+2+2+2+2

Pódia: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: lszfmrđ

Hangsor: dó-hexachord

Hangterjedelem: dó-lá, C'-A', N6

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem és játék szempontjából középső- és nagycsoport.

Kapcsolódó évszak/ ünnepkör a néphagyományban: tavaszi időszak, zöldág-járás, villőzés

Párválasztó játékok/ Párválasztó körjátékok

Fehér liliomszál 2.

Származási hely: Attala

Játékleírás: Kört alkotunk, középre áll az a gyermek, aki a fehér liliomszál. Elindulunk körbe és elkezdünk énekelni. A dal éneklése közben az a gyermek, aki középen áll, az „ugorj a Dunába” szövegrésznél felugrik egyszer, a „támaszd meg oldalad”-nál csípőre teszi a kezét, a „meg is mosakodjál” szövegnél az arcát, a „meg is fésülködjél”-nél a haját simítja végig, a „szakaszd ki rózsádat” résznél a körből kiválaszt valakit, és azzal forog.

14. ábra: Fehér liliomszál 2. dalos játék kottája
Forrás: (Lázár, 2002: 123)

Fe - hér li - li - om - szál, U - gorj a Du - ná - ba,
Tá - maszd meg ol - da - lad Két a - rany pál - cá - val,
Meg is mo - sa - kod - jál, Meg is fé - sül - köd - jél,
Sza - kaszd ki ró - zsá - dat, Vá - laszd vi - o - lá - dat!

Motívumok száma: 8 motívum, 2+2+2+2+2+2+2+2

Pódia: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: lszfmrd

Hangsor: dó-hexachord

Hangterjedelem: dó-lá, C'-A', N6

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem szempontjából középső- és nagycsoport.

Kapcsolódó évszak/ ünnepkör a néphagyományban: tavaszi időszak, húsvéti ünnepkör, nagypéntek

Párválasztó játékok/ Leánykérő játékok

Méz, méz, méz 2.

Származási hely: Szenna

Játékleírás: Választunk kettő lányt, egyik a kérő, másik a kiadó lesz. Kört alkotunk, a kérő a körön kívül, a kiadó belül áll, megfogják egymás kezét és a kör felett kaput tartanak. Ők így járnak körbe, közben mindenki énekel.

Ezek után megállnak, szembe fordulnak, megfogják egymásnak mindkét kezét, és leengedik a körben állók keze fölé. A kiadó kérdez, a kérő válaszol:

„Mit kerülöd, mit fordulod az én házam táját?”

„Azt kerülöm, azt fordulom a kend háza táját, el akarom venni a kend Bözsike leányát.”

„Az én lányom nem adom arany hintó nélkül, gyöngykoszorú nélkül! A hintóba hat ló legyen, mind a hatnak arany szőre legyen! Lipitom, lapátom, ereggy, édes lányom!”

Majd a kérő megfogja annak a kezét, akinek a háta mögött áll, az pedig követi. A játék addig ismétlődik, amíg a kérő az összes lányt el nem vitte.

15. ábra: Méz, méz, méz 2. dalos játék kottája
Forrás: (Lázár, 2002: 131)

Méz, méz, méz,
Ter - mett méz,
Ter-mett méz-nek ál - dott - sá - ga, Le - hul - lott vi - rá - ga.

Ez az ál - dott bor,
Ki min - den nap foly,
Ha jót i - szunk be - lő - le, A tor - kunk - ra foly.

Motívumok száma: 8 motívum, 2+2+2+2+2+2+2+2

Pódia: bipódikus, izopódikus

Metrum: izometrikus

Ritmika: heteroritmikus

Hangkészlet: lszfmrd

Hangsor: dó-hexachord

Hangterjedelem: dó-lá, C'-A', N6

Ajánlott korosztály: Hangterjedelem és játék szempontjából is középső- és nagycsoport.

Kapcsolódó évszak/ ünnepkör a néphagyományban: őszi időszak, szüret

A dalos játékokat Lázár Katalin rendszerezésének megfelelő sorrendben írtam le, odaírtam a származási helyet, emellett a legtöbbnél feltüntettem a gyűjtő nevét, gyűjtés idejét és az adatközlő nevét.

1. sz. táblázat: Az elemzett dalok jellemzőinek összegzése

Forrás: saját szerkesztés

Elemzési szempontok	Mit figyeltem meg?
Motívumok száma	A motívumok száma változó, az elemzett dalok közül a legtöbb 2, 3 vagy 8 motívumból áll.
Pódia (az ütemek száma soronként)	Megállapítható, hogy a dalok egy kivételével mind izopódikusak és bipódikusak.
Metrum (ütemmérték, időmérték)	Az összes izometrikus.
Ritmika	Elmondható, hogy döntően heteroritmikusak.
Hangkészlet (a dallamokat alkotó hangok csoportosulása)	Többségében hangkészletük Iszfmrd,
Hangsor (a dallamokat alkotó hangok csoportosulása)	hangsoruk dó-hexachord, hangterjedelmük dó-lá, C'-A', N6.
Hangterjedelem (a legmélyebb és a legmagasabb hang közti távolság)	
Ajánlott korosztály	Korosztály szempontjából vegyes a válogatás mind dallam és játék szempontjából.

Ügyeltem arra, hogy a bemutatott énekes játékok megfelelőek legyenek az óvodás korosztály számára. Ezeknek a dalos játékoknak a zenei sajátosságai, hogy 2/4-es üteműek, a hangsúly mindig az ütem elején van, mert a magyar beszédben a szavak elejére esik a hangsúly, így hangsúlyos szókezdéssel indulnak. Ezen túl hangkészletükről elmondható, hogy egyik sem több 6 hangnál (hexachord: Iszfmrd). A ritmusuk egyszerű, legtöbbször egy negyed és egy nyolcadpár váltakozik az ismétlődő játékmozdulatnak megfelelően. Azonos magasságban ismétlődő motívumokból állnak, a motívumismétlések számát a játékhoz kapcsolódó szöveg befolyásolja.

A leírtak megfelelnek a kodályi alapelveknek és a Forrai Katalin által megfogalmazott elvárásoknak az óvodásoknak tanítandó dalanyagokat illetően. Így megfigyelhető, hogy ezek az énekes játékok megegyeznek a 3-7 éves korosztály zenei nevelésének alapelveivel. Tehát alkalmasak arra, hogy egy dalfűzés vagy egy „Ének, zene, énekes játék, gyermektánc” foglalkozás (dallamviszhang játék, dallambújtatás, zenehallgatás, stb.), óvodai műsor alapjául szolgáljanak.

A Kodály koncepció külföldi adaptálása során Forrai Katalin: Ének az óvodában című könyvének angol nyelvű fordítása (Katalin Forrai: Music in preschool, fordította: Jean Sinor, 1988) is követi ezt a dalanyag összeállítási koncepciót. A dalokat típusonként válogatták, illetve jelölték a hangkészletet és a játékok leírását. Ezzel a kidolgozott rendszerrel nagyban segítették az óvodapedagógusok munkáját, mert könnyedén ki tudják választani a megfelelő mondókákat, dalokat, énekes játékokat az óvodások számára életkor szerint.

Beth Mattingly (2016): Katalin Forrai and the Development of the Kodály Concept in Early Childhood Music Education című írásában a Kodály-koncepció kialakulásáról és ehhez kapcsolódóan Forrai Katalin munkásságáról olvashatunk. Magyarországon jött létre az egyik legeredményesebb zenei oktatási rendszer, a Kodály-koncepció, amely az 1960-as évek óta nemzetközileg elismert megközelítés. Kodály Zoltán nevét sokan ismerik, ezzel szemben Forrai Katalinét kevesebben, aki a Kodály-koncepciót világszerte megosztotta és hatékonyan megalapozta a kisgyermekkor zenei nevelést Magyarországon és világszerte.

Amikor angolra lefordítják a magyar gyermekdalokat azoknak hasonló a hangkészlete, hangterjedelme, tehát alkalmasak az óvodáskorú gyermekeknek.

Angol fordításra példa: Katalin Forrai: Music in preschool (1988): Twinkle, twinkle, little star.

16. ábra: Twinkle, twinkle, little star dal kottája
Forrás: (Forrai, 1988: 190)

The image shows a musical score for the song 'Twinkle, twinkle, little star'. It consists of three staves of music in G major (one sharp) and 4/4 time. The first staff is marked 'Ismrgd' and contains the first line of the melody. The second staff contains the second line. The third staff contains the third line. The lyrics are written below the notes: 'Twinkle, twinkle, lit- tle star, how I wonder what you are, Up above the world so high, like a di'mond in the sky, Twinkle, twinkle, lit- tle star, how I wonder what you are.'

Ragyogj-ragyogj kis csillag,
Bárcsak tudnám, hogy mi vagy,
Az égben, a föld fölött,
Te gyémántként tündökölsz,
Ragyogj-ragyogj kis csillag,
Bárcsak tudnám, hogy mi vagy.⁷

⁷ Twinkle twinkle little star - Ragyogj, kis csillag In: gyerekdal.hu (online) < URL:
<https://www.gyerekdal.hu/dal/twinkle-twinkle-little-star-ragyogj-kis-csillag> (letöltés: 2024.04.12.)

8. Somogyi játékfűzés óvodáskorú gyermekek számára

A Somogyban gyűjtött dalos gyermekjátékok természetesen beépíthetők az óvodai tevékenységekbe, ezáltal erősödik a gyermekek öntudata, illetve megismerik lakóhelyük hagyományait a dalos játékokon keresztül.

Egy játékfűzés összeállításával szeretném bemutatni ezek felhasználási lehetőségét az óvodai foglalkozások keretein belül a dolgozatban korábban bemutatott népi játékokból válogatva. Ez az összeállítás a tavasz téma köré építkezik, kiemelt zenei feladata a ritmusérzék fejlesztése, ezen belül az egyenletes lüktetés érzékeltetése.

A játékfűzés szempontjait Lázár Katalin (2002) a következőképpen fogalmazta meg. 5-6 játéknál több egy játékfűzésbe rend szerint nem szükséges. Lényeges, hogy különböző típusú játékokat válogassunk össze, tehát javasolt egy játékfűzésbe maximum egy párválasztó vagy leánykérő játékot tenni, emellett szükség van olyan mozgásos játékokra is, amelyek az adott helyszínen eljátszhatók (pl. egy kicsi színpad nem alkalmas fogócskázásra).

Az eredeti játékmódon minél kevesebbet módosítsunk, és ne fűzzünk köré különböző történeteket, továbbá ne tartalmazzon népszínműves párbeszédet vagy monológokat. Ezen kívül előfordulhat, hogy a játékokon változtatni kell, hogy az előadás ne legyen túl hosszú: a leánykérő játékokat például nem lehet feltétlenül annyiszor eljátszani, hogy az összes lány sorra jusson. Ebben az esetben lehet úgy játszani, hogy egyidejűleg 2-3 lány csatlakozik a kérőhöz.

Helyváltoztatáshoz, haladáshoz csak olyan játékot alkalmazzunk, amelynek érdemi részét a haladás képezi. Például: vonulós játékok, páros szökdelők, guggolós körjátékok.

Ne válasszuk ki előre a játékok szereplőit. Ha gyerekek ismerik a játékot, akkor úgyis tudják az összes szerepet.

Mindegyik játékot minimum 2-szer, a rövidebbeket 3-szor vagy többször is el lehet játszani. A kiolvasók viszont kivételt képezhetnek: ha csak egy gyermeket kell kiválasztani, akkor egyszer mondják el.

Ezek az összeállítások körülbelül 5-6 percesek, tartalmuk mindig változhat, és a gyerekeknek csak a játékok sorrendjét kell fejben tartaniuk, továbbá azt, hogy az egyes játékokat hányszor kell eljátszaniuk.

Tevékenységi forma: ének, zene, énekes játék, gyermektánc

Korcsoport: osztatlan életkorú

Foglalkozás szervezeti formája: részben kötött

Foglalkozás típusa: vegyes

Téma: tavasz

Foglalkozás anyaga:

- Mondóka:
 - Egyedem-begyedem, tik vállára (Kálmánca)
- Dalos játékok:
 - Apácára, pillangóra (Nagyberki)
 - Ispiláng (Karád)
 - Lopi-lopi sóskát (Attala)
 - Fehér lilionszál 2. (Attala)
 - Nyisd ki, asszony, a kapudat (Öreglak)

Mozgásos játékok/ Különféle ügyességi és erőjátékok/ (P á r o s s z ö k d e l ő)

Apácára, pillangóra (Nagyberki)

Játékleírás: Párban szökdelünk, kezünket elől keresztben összefogjuk, a dal végéhez érve megfordulunk.

Apácára, pillangóra,
Holnap délre komázóra,
Hucucucc!

Lásd: 26. o. 5. ábra: Apácára, pillangóra dalos játék kottája (Lázár, 2004: 241)

Mozgásos játékok/ Különféle ügyességi és erőjátékok/ (K i f o r d u l ó s k ö r j á t é k)

Ispiláng (Karád)

Játékleírás: A gyerekek egy körben állnak, közben egymás kezét fogják. A „kis Mariska fordulj ki a várból” résznél kifordulnak. Mindenki akkor fordul ki (és arccal kifelé jár tovább), amikor a saját nevét hallja. Addig megy a játék, amíg mindenkinek a neve el nem hangzott.

Ispiláng, ispiláng, ispilángi rózsa,
Rózsa volnék, nyílanék, pénz volnék, pörögnék,
Zöld selyem szoknya, arany kalán zsírja,
Szélrül, szélrül kis Mariska, fordulj ki a vártól!

Lásd: 28. o. 7. ábra: Ispiláng dalos játék kottája

Kiolvasó

Egyedem-begyedem, tik vállára (Kálmánca)

Egyenletes lüktetés érzékeltetése- egyenletes mérő:

- tapssal
- dobantással séta közben
- differenciálási lehetőség: két gyermek összetapsol a kör közepén

17. ábra: Egyedem-begyedem mondóka kottája
Forrás: (Lázár, 2004: 304)

E-gye-dem-be-gye-dem, tik vál-lá-ra, Szól a ri-gó ri-gon-cá-ra,
Cér - ná-ra, ci - ne-gé-re, Cucc ki, ma-dár, a me-ző-re,
Cucc kí, a-kaszd kí, Hadd szá-rad-jon o - da - kí!

Mozgásos játékok/ Fogócskák/ (Lipe m - lopom ...)

Lopi-lopi sóskát (Attala)

Játékleírás: Kiválasztunk egy gyermeket, aki a csősz lesz, illetve egy fát, követ, ami a házat jelképezi; aki ahhoz hozzáér, azt a csősz nem kaphatja el. Amikor odaáll a házhoz, akkor énekelünk. Közben a csősz elkezd kergetni a többieket, és akit megfog, az áll a helyébe új csőszként.

Lopi-lopi sóskát, míg a csősz nem jön!

Lásd: 31. o. 10. ábra: Lopi-lopi sóskát dalos játék kottája

Párválasztó játékok/ Párválasztó körjátékok

Fehér liliomszál 2. (Attala)

Játékleírás: Kört alkotunk, középre áll az a gyermek, aki a fehér liliomszál. Elindulunk körbe és elkezdünk énekelni. A dal éneklése közben az a gyermek, aki középen áll, az „ugorj a Dunába” szövegrésznél felugrik egyszer, a „támaszd meg oldalad”-nál csípőre teszi a kezét, a

„meg is mosakodjál” szövegnél az arcát, a „meg is fésülködjél”-nél a haját simítja végig, a „szakaszd ki rózsádat” résznél a körből kiválaszt valakit, és azzal forog.

Fehér liliomszál, ugorj a Dunába!
Támaszd meg oldalad két aranypálcával,
Meg is mosakodjál, meg is fésülködjél,
Szakaszd ki rózsádat, válaszd violádat!

Lásd: 35. o. 14. ábra: Fehér liliomszál 2. dalos játék kottája

Mozgásos játékok/ Vonulások/ (B ú j ó - v o n u l ó)

Nyisd ki, asszony, a kapudat (Öreglak)

Játékleírás: Kettő gyermek kaput tart. A többi gyermek megfogja egymás kezét és átbújnak a kapu alatt. Ez idő alatt együtt énekelnek. Ha már mindannyian átbújtak alatta, akkor, akik a kaput tartották beállnak a sor végére. Ezek után, azok lesznek a kaputartók, akik elöl állnak.

Nyisd ki, asszony, a kapudat,
Hadd kerüljem a váradat,
Sej, li-li-li-liom.

Lásd: 32. o. 11. ábra: Nyisd ki, asszony, a kapudat dalos játék kottája

Úgy vélem, hogy az összeállított játékfűzést fel lehet használni az Ének, zene, énekes játék, gyermektánc foglalkozások alkalmával is, illetve megfelelőek lehetnek különböző óvodai műsorokhoz a témának megfelelően. Ezáltal a gyerekek megtanulhatják lakóhelyük hagyományait az énekes gyermekjátékokon keresztül. Tapasztalatom alapján ma is alkalmazzák ezeknek az énekes játékoknak a különböző változatait az óvodai nevelésben. Dallamukban, szövegükben és játékuiban egyaránt megfigyelhetőek eltérések.

Szeretnék felsorolni néhányat a témához kapcsolódó irodalmakból, amelyek őrzik Somogy vármegye néprajzi kincseit, illetve melyek közül a pedagógusok válogathatnak, ha el szeretnének igazodni ebben a világban.

Ezek a következők:

- Együd Árpád (1981): Kaposváron megverték a rézdobot, Száz somogyi népdal, Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár

- Együd Árpád (1975): Somogy néprajza I., Somogyi népköltészet, Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár
- Lázár Katalin (2002) Mit játszottok, mátkák – A népi játékok rendszere és tanítása – Játékközlés. Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar kiadója, Kaposvár
- Lázár Katalin (2004): Gyertek, gyertek játszani! II. Játékközlés: Dunántúl. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest
- Szapu Magda (1996): Gyermekjátékok (Válogatás Együd Árpád néprajzi gyűjtéseiből 3.), Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár
- Tutunzis István - Kolozsvári Ildikó (2019): Hungarian Folk Songs for kids, CasteloArt Kft., Budaörs

Ez a könyv magyar népdalokat tartalmaz angol és magyar nyelven is, kottával és szöveggel, illetve képekkel ellátva. Ehhez a kiadványhoz jár egy CD melléklet is, amelyen gyermekek által énekelve szólalnak meg a dalok. Úgy gondolom, hogy angol nyelvű foglalkozások során alkalmazhatóak.

9. Összegzés

Szakedolgozatom tárgyát a somogyi dalos gyermekjátékok képezték. A témát fokozatosan bontottam ki, így haladtam az általános fogalmaktól egészen a konkrét Somogy vármegyei énekes játékokig. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a somogyi dalos játékokat, hogyan lehet beépíteni az óvodai tevékenységekbe, illetve, hogy az általam kiválasztott dalos játékok melyik korosztály számára megfelelőek. Kutatásom alkalmával egyértelművé vált, hogy ezeket az énekes gyermekjátékokat kiválóan be lehet építeni az óvodai tevékenységekbe, emellett dalelemzések segítségével meg tudtam állapítani, hogy az adott dalos játék melyik gyermekcsoport számára optimális.

Elsőként összegyűjtöttem a leglényegesebb fogalmakat általánosságban a játékról, illetve a népi játékról.

Ezen kívül áttekintést adtam a népi játék kialakulásáról, formálódásáról és szerepéről az óvodáskorú gyermekek fejlődésében. Ebből kiderül, hogy a népi játék szerepe sokrétű, számtalan területen fejleszti a 3-7 éves korosztályt.

Továbbá megvizsgáltam, hogy milyen szempontok alapján rendszerezték a játékokat. A játékok típusrendjéről is írtam, ennek tömbjei az eszközös, a mozgásos, a szellemi és a párválasztó játékok, illetve a mondókák és a kiolvasók, kisorsolók két külön tömbben helyezkednek el a típusrend végén.

Az énekes játék, mint a zenei nevelés alapja az óvodában című részben, Forrai Katalin gondolatait összegeztem a témakörrel kapcsolatosan, majd a gyermekjátékok dallamvilágával foglalkoztam, melyben a játékokhoz tartozó dalok jellemzőit és sajátosságait írom le, az óvodás korosztály szemszögéből megközelítve (ütem, hangkészlet).

Bemutattam Együd Árpád és Olsvai Imre munkásságát, mert véleményem szerint munkájuk jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a somogyi népdalokat, dalos gyermekjátékokat megőrizhessük a felnővekvő generációk számára (nem csak óvodásoknak, hanem iskolásoknak is).

A következő fejezetben típusrendbe soroltam, bemutattam, és elemeztem a Somogy vármegyében gyűjtött dalos gyermekjátékokat. Lázár Katalin Mit játszatok, mátkák (2002) és Gyertek, gyertek játszani! (2004) című könyveiből válogattam össze dalos játékokat, mivel ezekben a szerző feltüntette, hogy melyik településről származik az adott énekes játék, továbbá Együd Árpád és Olsvai Imre gyűjtései is forrásul szolgáltak az említett könyvekhez. Emellett hoztam egy-egy dalt Együd Árpád és Olsvai Imre gyűjtéseiből is (MTA BTK ZTI), hiszen munkájuk igencsak jelentős volt Somogy vármegye dalos játékainak megőrzésében.

Ezek elemzése során jól láthatóvá vált, hogy melyik korosztály számára megfelelő az adott ének, és annak a játéka. Ezen túl feltüntettem néhány dalos játéknál, hogy mely évszakhoz, ünnepkörhöz kapcsolódik a néphagyományban: „Ispiláng”: tavaszi időszak, pünkösd, a szentlélek ünnepe, „Itthon vagy-e hidas mester 1.”: tavaszi időszak, pünkösd, „Bújj, bújj, zöld ág”: tavaszi időszak, zöldág-járás, villózás, „Fehér liliomszál 2.”: tavaszi időszak, húsvéti ünnepkör, nagypéntek, „Méz, méz, méz 2.”: őszi időszak, szüret.

Úgy vélem, hogy ezek felhasználásával össze lehet állítani játékfűzéseket az óvodás gyermekek számára, alkalmazni lehet őket Ének, zene, énekes játék, gyermektánc foglalkozásokon, illetve megfelelőek lehetnek különböző óvodai műsorokhoz a témának megfelelően.

Összeállítottam egy somogyi játékfűzést óvodáskorú gyermekek számára, amelyet kiválóan fel lehet használni egy óvodai műsor alkalmával. Ehhez Lázár Katalin szempontrendszerét használtam. Gyakorlataim során azt tapasztaltam, hogy a somogyi dalos játékok különböző változataikban élnek tovább az óvodában.

Úgy vélem, hogy az általam összegyűjtött énekes játékokat kiválóan be lehet építeni az óvodai tevékenységekbe, eközben Somogy vármegye hagyományaiból, értékeiből is becsempészve egy-egy darabot az óvodába. Nagy öröömre szolgált, hogy ez alatt saját tudásomat is bővíteni tudtam a helyi játékokról, népi játékokról, amelyet magam is alkalmazni fogok az óvodában.

Végül Kodály Zoltán szavaival élnék: *„A hagyomány formái változhatnak, de lényege ugyanaz marad, amíg él a nép, amelynek lelkét kifejezi.”*⁸

⁸ Kodály Zoltán In: Citatum (online) < URL: https://www.citatum.hu/szerzo/Kodaly_Zoltan/2?r=4 (letöltés: 2024.01.10.)

10. Irodalomjegyzék

Nyomtatásban megjelent irodalmak

- Antal László (2002): Néptáncpedagógia. Tanári Kézikönyv, Hagyományok Háza, Budapest
- Borsai Ilona-Hajdu Gyula-Igaz Mária (1980): Magyar Népi Gyermekjátékok, Énekzene szakköri füzetek 2., Tankönyvkiadó, Budapest
- Forrai Katalin (2016): Ének az óvodában, Móra Könyvkiadó, Budapest
- Katalin Forrai (1988): Music in preschool, Kultúra Kiadó, Budapest
- Kovács György – Bakosi Éva (1995): Játék az óvodában. Didakt Kiadó, Debrecen
- Kresz Mária (1948): A magyar-gyermekjáték kutatás. Népkutatás Kézikönyve. Budapest
- Lázár Katalin (1997): Népi Játékok. Planetás Kiadó, Budapest
- Lázár Katalin (2002) Mit játszottok, mátkák – A népi játékok rendszere és tanítása – Játékközlés. Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar kiadója, Kaposvár
- Lázár Katalin (2004): Gyertek, gyertek játszani! II. Játékközlés: Dunántúl. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest
- Magyar Népzene Tára – I. Gyermekjátékok (1951). Szerk.: Kerényi György, Kodály Zoltán és Bartók Béla, Budapest
- Magyar néprajz VI. Kötet (1990): Népzene Néptánc, Népi játékok. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Maszler Irén (1996): Játékpedagógia, Comenius Bt., Pécs
- Niedermüller Péter (1990): A magyar játékkutatás története IN: Magyar Néprajz VI., Akadémiai Kiadó, Budapest
- Tutunzis István - Kolozsvári Ildikó (2019): Hungarian Folk Songs for kids, CasteloArt Kft., Budaörs
- Szentpál Mária (1964): Gyermektáncok. Tankönyvkiadó, Budapest

Interneten található irodalmak

- A hagyatékról In: Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága (2008) (online) < URL: <http://smmi.hu/egyud/content.php> (letöltés: 2024.01.02.)

- A Kormány 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelete az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról In: Wolters Kluwer (online) < URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor> (letöltés: 2023.12.13.)
- A magyar játékkutatás története In: Arcanum (online) < URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/vi-nepzene-neptanc-nepi-jatek-8ADD/magyar-nepi-jatekok-9548/a-magyar-jatekkutatas-tortenete-954B/> (letöltés: 2023.12.15.)
- Beth Mattingly (2016): Katalin Forrai and the Development of the Kodály Concept in Early Childhood Music Education In: SHAREOK™ (online) < URL: <https://shareok.org/handle/11244/45030> (letöltés: 2024. 04.03)
- Búcsúzunk, de a tanár úr itt marad velünk In: Parlando.hu (online) < URL: https://www.parlando.hu/2014/2014-3/Elhunyt/Olsvai_Imre.htm (letöltés: 2024.01.11.)
- Együd Árpád In: Arcanum (online) < URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/e-e-7530E/egyud-arpad-75351/> (letöltés: 2024.01.02.)
- Kecskés Miklósné (2012): A pedagógiai szempontú népi játék kutatás In: Training and Practice (online) < URL: http://trainingandpractice.hu/sites/default/files/kepzes_es_gyakorlat/tanulmanyok/18-Kecskes-tanulmany.pdf (letöltés: 2023.12.15.)
- Kiss Áron (1891): Magyar gyermekjáték-gyűjtemény In: Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja (online) Budapest: Országos Széchényi Könyvtár < URL: <http://mek.oszk.hu/10800/10818/10818.pdf> (letöltés: 2023.12.15.)
- Klára Kokas (1969): Psychological Testing in Hungarian Music Education In: JSTOR, Journal of Research in Music Education (online) Sage Publications < URL: <https://www.jstor.org/stable/3344199> (letöltés:2024.02.09.)
- Kodály Zoltán In: Citatum (online) < URL: https://www.citatum.hu/szerzo/Kodaly_Zoltan/2?r=4 (letöltés: 2024.01.10.)
- Népzenei hangfelvételek lejegyzései In: Hungaricana (online) < URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_AP_04935-04960/?pg=0&layout=s (letöltés: 2024.01.31.)

- Népzenei hangfelvételek lejegyzései In: Hungaricana (online) < URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZTI_AP_09341-09400/?pg=242&layout=s (letöltés: 2024.01.31.)
- Pál Járdányi (1965): Experiences and Results in Systematizing Hungarian Folk-Songs In: JSTOR, Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae (online) Akadémiai Kiadó, Budapest < URL: <https://www.jstor.org/stable/901435> (letöltés: 2024.02.09.)
- Somogy location map In: wikimedia.org (online) < URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d5/Somogy_location_map.jpg/350px-Somogy_location_map.jpg (letöltés:2024.04.15.)
- Száz éve született Együd Árpád In: Siófoki Hírek (online) < URL: <http://www.siofoki-hirek.hu/hu/hirek/4680-szaz-eve-szuletett-egyud-arpad.html> (letöltés: 2024.01.10.)
- Twinkle twinkle little star - Ragyogj, kis csillag In: gyerekdal.hu (online) < URL: <https://www.gyerekdal.hu/dal/twinkle-twinkle-little-star-ragyogj-kis-csillag> (letöltés: 2024.04.12.)

NYILATKOZAT

a szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve:	Erdődi Daniella
A Hallgató Neptun kódja:	M5JP11
A dolgozat címe:	Somogy vármegyében gyűjtött dalos gyermekjátékok elemzése és alkalmazása az óvodában
A megjelenés éve:	2024
A konzulens intézetének neve:	Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus
A konzulens tanszékének a neve:	Neveléstudományi Intézet

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemitulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: 2024 év 04. hó 19. nap

Erdődi Daniella
Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Erdődi Daniella (hallgató Neptun azonosítója: M5JP11) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom¹.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem²

Kelt: 2024. év 04. hó 19. nap

Nagyné dr. Irányi Kipil
belső konzulens

¹ A megfelelő aláhúzendő.

² A megfelelő aláhúzendő.